

Віра Вовк
КИЇВ ШІСТДЕСЯТИХ РОКІВ

Це не час летить,
Це я йду поволі.

Олена Колодій

Коли після довгих повоєнних і емігрантських років я перший раз відвідала Україну, на Заході були ще овіяні туманом імена Василя Стуса, Миколи Воробйова, Василя Голобородька, Ігоря Калинця. Іван Драч, Ліна Костенко, Микола Вінграновський щойно «вилушувалися» як літературні постаті. Драчеві «Протуберанці серця» (1965) і декілька Ліниних поезій до дна схвилювали мою душу, відкриваючи якусь містерійну рідність, яка перекидається над континенти й океани й розбуджує передчуття тривоги та надії. Отже, та Україна, яку я залишила в дитинстві і яка скидалася на освячену спогадами понадземну легенду, справді існувала, але треба було доторкнутися її як Тома до Христових ран.

Такі були психічні передумови моїх відвідин України в шістдесятих роках. Відвідувала я її чотири рази у вакаційний час, і так постав один із перших нормальних взаємин і творчих контактів між еміграцією і її материком. З них вирости обопільні плодючі наслідки, яких уже не викреслили з історії української культури. Ми листувалися, обмінювалися книжками, полемізували на літературно-мистецькі теми, спільно перекладали чужі твори на українську мову. Слід тут пригадати драму Дюрренматта «Гостина старої дами», над перекладом якої я працювала з Євгеном Поповичем, як і «Чотири драми Лорки», з якими трудилися Григорій Кочур, Вольфрам Бургардт і я (три перекладачі, три континенти!). Обидві книжки появилися у видавництві «Сучасність» (Мюнхен, 1974).

Правда, та співпраця дорого нам коштувала! На Україні вона була предтечею переслідувань сімдесятих років, у чому, до певної міри, прислужилася еміграція (або радше — деякі її кола), приписуючи провідним діячам відродженої культури свої власні політичні погляди. З другого боку, еміграційна преса бомбардувала мене на всіх фронтах, і мені доводилося «відгрізатися» на сторінках «Сучасності».

Одначе варто було витерпіти всі ті напади, що дістаються піонерам, щоб бути сестрою родині Світличних і Василеві Стусові, щоб грітися в приятні Григорія Кочура, Ірини Стешенко й Миколи Лукаша, щоб виступати перед кийвською та львівською публікою з власним поетичним плодозбором.

Осталися також рани: в мрячних обставинах загинула художниця Алла Горська, з якою я спілкувалася; далеко від рідного Києва помер святий поет-мученик Василь Стус, а Іван Світличний, моє «сонечко вусате» (слова Стуса), повернувся з заслання тяжко скалічений і до сьогодні живе в тісному приміщенні на п'ятому поверсі, без вінди і без цілющого для свого здоров'я сонця на балконі... Недавно відійшла у вічність дорога мені Ірина Стешенко, пані Оріся, яка була примістила мене у своєму помешканні на Пушкінській вулиці. Помер сучасний Дон Кіхот — Микола Лукаш. Заснули вічним сном уже давніше і Микола Бажан, і Юрій Смолич, земля їм пером, які часто правили мені за щит охорони перед бюрократією тодішніх державних чиновників.

На нас, які пережили минулі роки, тяжить свідоцтво про них для майбутніх поколінь.

Не пригадую, хто познайомив мене з Іриною Стешенко, панею Орісею. Може, ми зустрілися на яковдусь концерті, або я прямо зайшла до неї з Григорієм Кочуром. Рудоволоса, негарна з лиця, вона мала якусь незвичайну грацію й особливий чар, що полонив і захоплював. Я мала враження, що в ту сімдесятирічну актрису «Березоля» закохані всі молоді хлопці, які заходили до її вітальні «почитати». Вона сама запально дискутувала про літературу й мистецтво, ходила на всякі імпрези, всім цікавилася. «Садиба» пані Орісі, що на третьому поверсі Пушкінської, 20, складалася з невеличкого салону, де була приміщена бібліотека й архів, яким вона надзвичайно дорожила, переходною кімнатою й опочивальні. Здається, давнє велике мешкання поділено на чотири частини, і в одній з них жила пані Оріся. Всюди в неї було повно родинних пам'яток: Людмили Черняхівської, Михайла Старицького, Лесі Українки, Миколи Лисенка. На стінах висіли картини давніх майстрів, а в зашкленних шафах на полицях красувалися різного роду порцелянові писанки, фігурки, китайські емалеві шкатулки, срібношаті іконки — пережитки золотої родинної доби. На столі були розложені різні видання, що привозили заграничні друзі і які приманювали туди київських інтелектуалів. Заходили до пані Орісі французький лектор Еміль Крюба, Світличні, Василь Стус, Євген Попович, Іван Дзюба, Іван Драч, Лесь Танюк, Микола Воробйов, Леонід Череватенко, мисткині Алла Горська й Галина Севрук, тому жити в пані Орісі означало грітися в поетично-мистецькому оточенні.

Василь Стус з витонченими манерами підсував нам крісло й не наважувався сідати, доки всі дами не примістилися.

— Стус — не селянський син! — поетично вигукнула потім пані Оріся.— Він, певно, нешлюбний син якогось князя! — Ми щиро сміялися з такої дивовижі, яка, напевно, не подобалася б Василеві...

Профіль Василя Стуса нагадував мені Данте в лавровому вінку, що його Рафаель увічнив на стіні Сікстинської каплиці. Він також мав таку габсбурзьку нижню губу, що надавала його обличчю виразу впертості. Впертий він і був, говорив протяжливо і поважно. Не пригадую собі, щоб він коли засміявся. Часом тільки усміхався вдумливо..

Між нами зразу зав'язалося дружнє спілкування, що перейшло майже в родинне. Ми вважали себе братом і сестрою, так він і звертався в листах до мене: «дорога Сестро»! Це спілкування виникло з природних мотивів: обоє ми — германісти, поклонники Гете й Рільке, поети й перекладачі. Ми обмінювалися поезіями, літературними новинками. Я пересилала Стусові репродукції наших західних художників, особливо Зої Лісовської, Любомира Гуцалюка, Юрія Соловія та Якова Гніздовського, інформуючи його про важливі культурні події, і він був незвичайно вразливим сприймачем.

Стус жив з родиною у Святошині; та назва завжди наповнювала мене торжественним почуванням.

Після мого останнього від'їзду з Києва ми листувалися. Листувалися і тоді, коли Василя відправили на Далекий Схід, по слідах Шевченка і Драй-Хмари. Я знала, яку неоціненну вагу мали його листи до мене, бо ж в'язням обмежували листування до трьох листів на місяць.

Чим я була тій незвичайній, суворій і zarazом преніжній людині, листи котрої приходили до мене як свято? Я була йому вікном у вільний світ. Наше листування потонуло у глибоких магаданських снігах з кінцем 1977 року. Лишилася купинка пожовклих листків, що ними ділюся тепер з усіма, кому цінне ім'я Василя Стуса. Вони більше скажуть про нього як про людину й поета, ніж могли б сказати найдокладніші спогади.